

CEMENTIRI I JARDÍ

Com cada any, i en van nou, Funerària i el Museu de Terrassa ofereixen una exposició temàtica amb motiu de la celebració de Tots Sants.

En cada edició s'ha tractat un aspecte artístic i patrimonial, relacionat amb el Cementiri: l'arqueologia funerària, els mosaics, els relleus, l'escultura exempta, l'arquitectura...

En aquesta edició ens centrarem en com la nostra cultura ha entès i entén un espai cementiri. Parlarem de les formes, la ideologia i, finalment, de què ha estat el Cementiri del passat i de què serà el Cementiri del futur.

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

QUÈ ÉS UN CEMENTIRI?

Representació simbòlica de la ciutat

La paraula *cementiri* deriva del grec *koimetérion*, que significa "dormitori". Per a moltes cultures, la mort s'identifica amb el repòs i amb la dormició. L'enterrament ens parla de com l'ésser humà es relaciona amb la mort, de com entén la societat, la cultura, les idees...

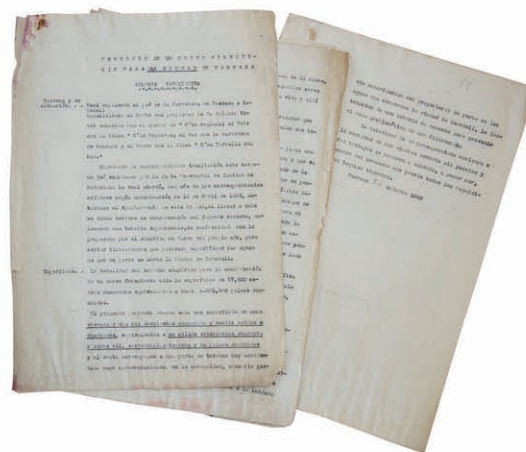
Els cementiris són espais que, tot i variar d'una cultura a una altra, són sempre de memòria i consciència històrica. Som un país culturalment cristià i això determina els nostres espais cementirials, pel fet d'entendre que els cossos dormen fins al dia de la resurrecció. A partir de l'Edicte de Constantí (any 313), es comença la tipologia d'enterrament dita *ad sanctos* o *opus ecclesiam*, és a dir, al voltant i dins dels llocs de culte als màrtirs, tipologia totalment oposada a la de la cultura grecoromana, que situava les necròpolis als espais exteriors. Són sepultures en contacte amb la terra (inhumacions) i, posteriorment, edificis funeraris més complexos i personatitzats. Però encara no parlem d'un espai únic.

No serà fins al s. XVIII quan un canvi de mentalitat de la societat farà que el cementiri esdevingui un lloc tancat (en oposició al jardí obert) on anar a recordar els difunts d'una manera individual, malgrat ser un espai comú.

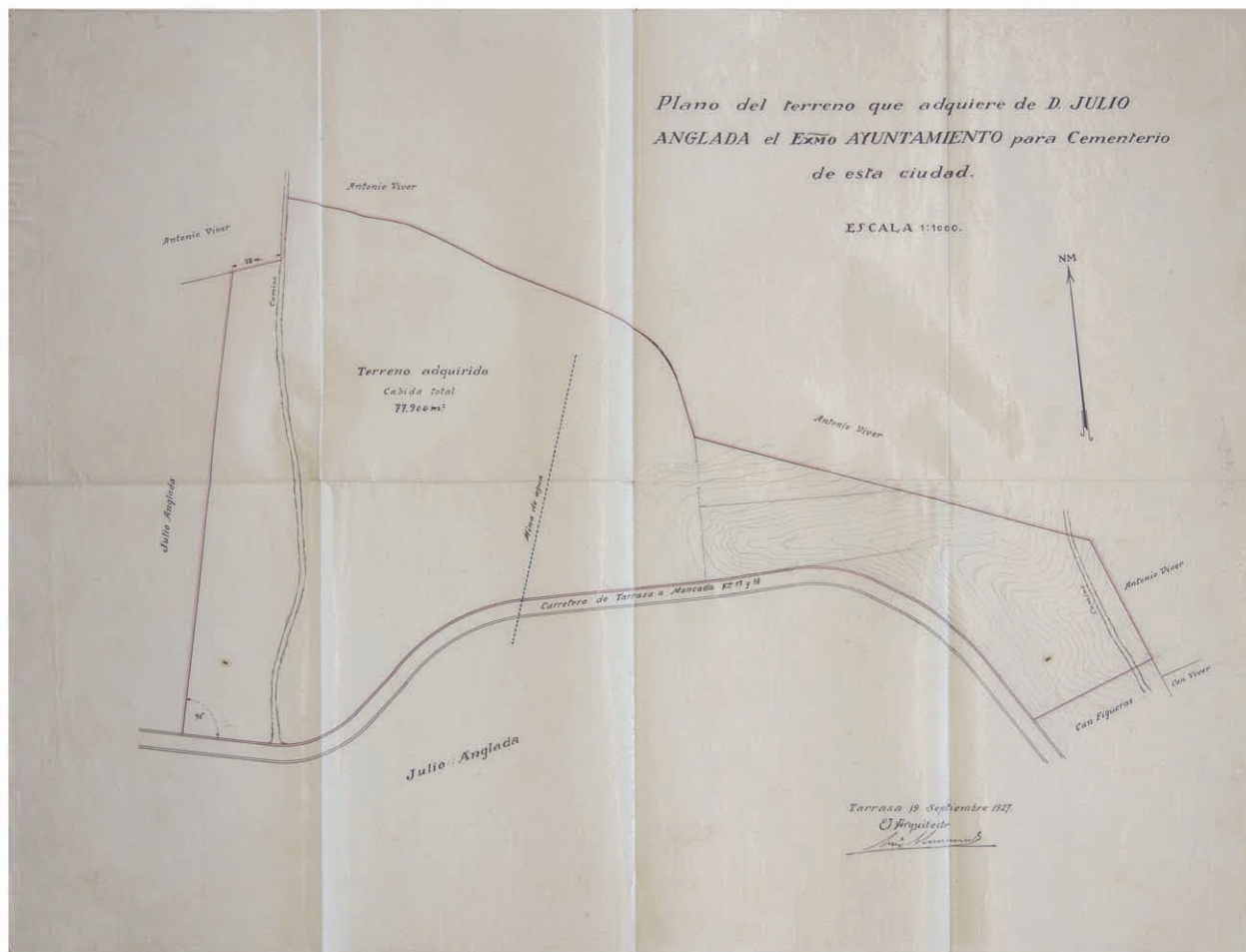
L'arquitecte Melcior Viñals, en el projecte de cementiri del 1917, fa una reflexió molt diferent al voltant de l'espai en contraposició a la concepció del Cementiri de Vallparadís (s. XIX). El va definir com "la ciutat dels morts", un espai enjardinat i de repòs.

Capella del Cementiri de Vallparadís. Un dels pocs elements que queden *in situ*, ara plaça de Joan Miró.

Projecte del nou Cementiri de Terrassa, octubre de 1928, signat per l'arquitecte Melcior Viñals. ACVOC/AHT. Ajuntament/Cementiri. 1928.

Plànol del terreny comprat per l'Ajuntament, on s'edificaria el cementiri nou. ACVOC/AHT. Ajuntament/Cementiri. 1927.

Document on es regula l'ús del Cementiri de Vallparadís, un cop inaugurat el nou. ACVOC/AHT. Ajuntament/Cementiri. 1932-33.

Fotografies: Teresa Llordés

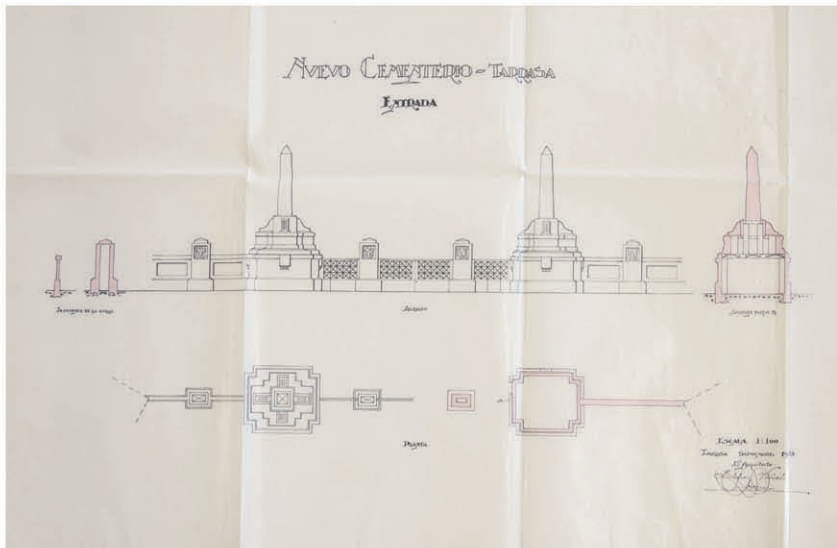
**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

CEMENTIRI 1932

Projecte original

Disseny de l'entrada monumental, signada per Viñals el 1928

Avinguda central que uneix l'entrada amb la capella

A començaments del s. XX, la ciutat de Terrassa sobrepassa el límit físic que suposava el torrent de Vallparadís. Això provoca que el Cementiri de Vallparadís quedi dins del nucli urbà. La conseqüència d'això, ateses les noves tendències higienistes, l'assumirà l'Ajuntament buscant un nou emplaçament per al cementiri. Es troba el lloc idoni en les terres de Can Torrella, i el 1917 l'arquitecte municipal Melcior Viñals en presenta els plànols.

Viñals pensa en un espai central (racionalista) combinant el lloc per a sepultures sobre el terra amb una zona de bosc, espai per a nínxols, etc. S'allunya del soroll i el fum de la ciutat.

Es tracta d'un complex enjardinat, senzill i tancat amb un mur perimetral. La inauguració, el 1932, és civil.

El canvi de lloc del cementiri també suposa un canvi de tutela. Ara serà l'Ajuntament, i no l'església, qui en tingui la gestió, fet que provoca reticències a la ciutat, perquè, malgrat tot, es continua entenent com un "lloc sagrat".

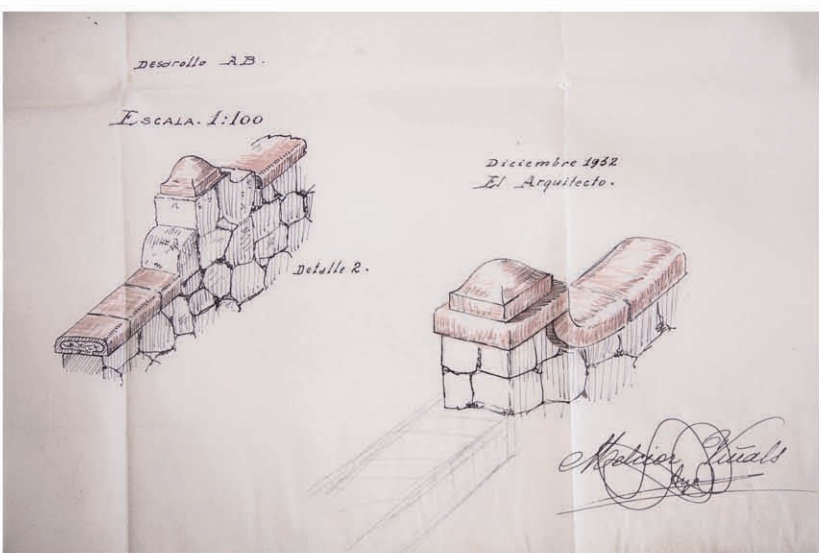
Coexistiran ambdós fins als anys quaranta.

Capella. Contemplada en el disseny original del Cementiri.

Viñals no rebaixa el terreny. Utilitza escales i rampes per connectar les diferents zones.

Disseny dels murets de separació, signat per Melcior Viñals

En el plec de condicions del cementiri nou s'obliga a fer que els elements de separació entre finques no superin els 40 cm d'alçada.

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

CIUTAT I CEMENTIRI

El que passa a la ciutat repercuteix al cementiri

Bloc de nínxols de la primera construcció

Nínxols actuals, model terrassa

La ciutat és l'estructuració de la societat, tot hi té el seu espai. És la conseqüència dels canvis històrics, culturals i socials. Un ens construït on es relacionen diferents espais, físics i no físics (tradicions, costums, pensaments...).

És un espai en constant canvi i adequació. El mateix passa amb el cementiri, que no és altra cosa que un reflex de la ciutat: la ciutat dels morts, contraposada a la dels vius.

L'avinguda central està flanquejada per enterraments al terra de les principals famílies, ordenats en fileres. Als voltants, més lluny del centre, hi ha els blocs de nínxols. A la Zona Bosc, envoltades de vegetació i distribuïdes arbitràriament, sepultures monumentals de famílies benestants, alguns trasllats d'elements del cementiri vell... Igualment, els fets històrics i culturals que marquen Terrassa hi són reflectits, com per exemple:

- L'emigració i el posterior creixement del cens en les dècades de 1940 i 1950 es van traduir en una ampliació de la zona de nínxols.
- El creixement del nombre d'habitants de Terrassa d'altres procedències i cultures va fer canviar l'advocació del temple de cristiana a multiconfessional.
- L'increment de les incineracions ha fet crear zones per a la contenció de cendres.
- L'actual tendència de sostenibilitat ha repercutit en el canvi de materials, ara biodegradables i no agressius amb el medi ambient.

Per tot això, parlem d'un espai que es reinventa constantment.

L'espai s'urbanitza com una ciutat amb carrers i places.

Avingudes

Espai per a cendres (columbaris)

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

CEMENTIRI JARDÍ

Simbolisme del color verd

La camamilla groga aguanta bé les sequeres.

Els segles XIX i XX, el cementiri es concebia com un lloc de repòs envoltat de natura, com un jardí. Un indret grandios però no de gaudi.

Sempre s'han associat les plantes a la mort. Tenen una forta simbologia en el ritual funerari. Entenent-les com una continuïtat o trànsit i lligades a tota la simbologia ritual i a un codi de colors. El verd simbolitza la renovació de la saba (un marcat paral·lelisme amb la immortalitat de l'ànima) i també proporciona descans a la mirada. D'aquí que en aquests “jardins” es prioritzi la vegetació de fulles per damunt de la de flors, per aconseguir aquesta harmonia buscada.

En aquesta línia, Celestí Barallat, el 1885, va escriure *Principis de botànica funerària*, un veritable decàleg de com ha de ser la botànica cementirial. De ben segur que Melcior Viñals coneixia l'obra i la va tenir ben present en el disseny del seu Jardí del Repòs.

I és aquí on les diferències amb un jardí per al gaudi es fan evidents. El del cementiri es concep com un tot, delimitat i dins d'un espai i un temps. En el seu disseny cal seguir unes directrius molt clares i no deixar res a l'atzar.

Barallat es decanta per espècies com la palmera, el xiprer, el roure, el pi o el llorer, que simbolitzen la resistència i la força, i desestima els arbres fruiters i les plantes comestibles (per una raó evident d'higiene), i també les plantes crasses i les espinoses.

També recomana espècies senzilles, sense ostentació o “humils”, com en diu ell: heura, sempreviva, romaní, farigola...

L'aigua, símbol de la vida, tampoc no hi té cabuda.

Parlem de vegetació real, perquè aquestes espècies vetades sí que estan permeses en la vegetació esculpida. Així, pel seu marcat simbolisme, és habitual trobar en la decoració funerària pàmpols, oliveres, blat, esbarzers...

El roure i l'alzina simbolitzen la fortalesa.

Palma o margalló, símbol del martiri.

El verd és important pel seu significat de renovació.

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

NATURA: FLORA (I)

“El do de viure ha passat a les flors” (Paul Valéry)

Quines són les espècies més representades i per què

Roure

Des de sempre s'ha relacionat amb la fortalesa i la solidesa, la vida i la fe. També és el símbol més emprat per referir-se a l'eternitat.

Xiprer

En ser un arbre de fulla perenne, proporciona verdor sempre. La seva forma cònica i amb punta i l'alçada ens parlen d'ascensió i també d'acolliment. A més, la seva fusta incorruptible simbolitza aquest aspecte de l'ànima. Sempre s'ha lligat a la simbologia funerària.

Xiprer: acolliment

Pi: rigor

Pi i cedre

Amb els seus troncs, verticals com el fust d'una columna, i el fet de ser perennes, proporcionen rigor, seriositat i ritme.

Desmai

Simbolitza el dolor dels vius pel record dels morts. Clarament simbolitza el plor. Al cementiri, però, mai no té un caràcter decoratiu.

Llorer

Per als cristians simbolitza la victòria (de l'ànima sobre la mort), i també la metamorfosi i el canvi.

Olivera, símbol de la pau i de la Mediterrània

Llorer, símbol del canvi. Detall del frontal d'un nínxol decorat amb mosaic.

Olivera

Només es representa en decoració, pel fet d'estar molt lligada a la vida familiar i a les arrels mediterrànies. Popularment simbolitza la pau.

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

NATURA: FLORA (II)

El jardí de pedra

Palma

Específicament referida al martiri, expressa el triomf sobre l'esperit del mal. També la virtut. I és una de les plantes més representades des dels primers cristians.

La palma també fa referència a la virtut.

Heura, símbol de l'arrelament a la terra i de l'ascensió

Heura

S'arrela a la terra, però lentament va enfilant-se i ascendint. Abraça la vida i la mort. És una planta sense pretensions i la trobem a totes les cultures.

Sempreviva

El seu color groc remet a la llum del crepuscle vespertí, i el fet que la seva flor s'assequi però no desaparegui és el símbol més emprat per al record.

Semprevives: record

Les roses ens parlen de fugacitat.

Rosa

A més de simbolitzar l'amor, en aquest cas religiós, les roses s'utilitzen per il·lustrar la brevetat de la vida i la bellesa efímera, en representar-se tallada.

Roselles

Rosella

Les roselles són un símbol del trànsit i del son etern.

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

Fotografies: Teresa Llordés

NATURA: FAUNA

El llenguatge dels animals

Quina fauna trobem al Cementiri, tant real com plasmada

El Cementiri, com que no és un jardí convencional, no admet cap classe de fauna viva. El que hi ha són els animalons propis d'un lloc enjardinat: insectes, ocells, esquirols...

Per contra, sí que hi descobrim fauna representada en la decoració de sepultures, però sempre pel seu simbolisme i no pas per estètica. Podem veure-hi sobretot:

Colom

Els coloms simbolitzen la bondat, l'amor i la paciència. També la resistència, en adaptar-se molt bé a diferents espais i condicions. Per tot això són la imatge de l'Esperit Sant.

La representació del colom està molt estesa dins i fora dels cementiris. Aquí, però, és la prefigura de l'Esperit Sant.

Anyell, símbol del sacrifici suprem

Anyell

És la prefigura de Jesús que simbolitza el sacrifici. Per tant, té un caràcter profètic.

Cavall

El trobem representat sobretot en sepultures de famílies d'ètnia gitana. El cavall simbolitza el nomadisme propi d'aquesta cultura.

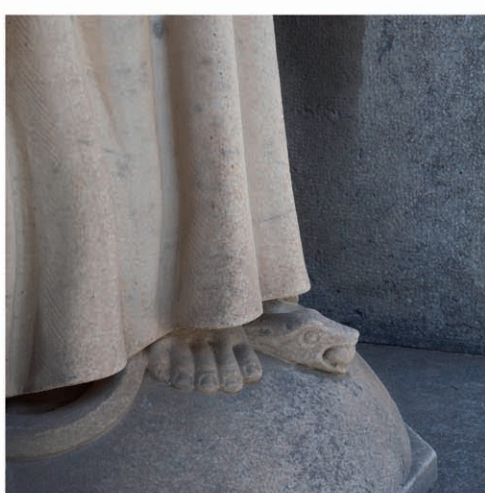
Cavall, símbol del nomadisme d'algunes cultures. També es relaciona amb la fidelitat i la força.

Serp

Sempre té un sentit negatiu. Aquí s'identifica amb el pecat original, en ser la causa que la humanitat mori. Trepitjada per la Mare de Déu (Immaculada), simbolitza la victòria sobre el dimoni.

Serp, símbol del pecat.

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

FLORS COM A OFRENA

Les flors reconforten i transmeten pau i respecte

Per què portem flors al cementiri

Les plantes simbolitzen la fugacitat de la vida terrenal, però també la metamorfosi de l'ànima.

Arqueològicament, coneixem enterraments descoberts sobre llits de flors des del paleolític. Els rituals de la mort varien poc d'una cultura a una altra; a totes, les plantes s'utilitzen amb un doble sentit: purificador i com a ofrena.

El món clàssic, molt lligat a la natura, relaciona la majoria de les plantes amb la transformació i els dona un sentit simbòlic dotant-les d'esperit i lligant-les amb el més enllà: Narcís (flor), Dafne (llorer), Cipris (xiprer), Filemó (alzina), Baucis (til·ler)...

Les flors, en la nostra cultura tenen un sentit purificador.

També s'utilitzen com a ofrena.

Les sepultures dels herois i, posteriorment, els màrtirs cristians s'envoltaven de murtres (de fet, *màrtir* significa “bosc de murtres”). Es considerava que l'aroma que desprenia la tomba era símbol ferm de divinitat i nexa d'unió amb el sobrenatural. Es creia que no moria mai, i d'aquí que s'associés la seva presència amb la immortalitat. De mica en mica, les flors tallades van anar prenent força en els rituals funeraris, fins a l'actualitat.

En un sentit més ampli, les flors són una referència al paradís, el jardí etern, aquell espai on els cossos “dormiran” en contacte amb la natura.

El paradís s'identifica amb un gran jardí o amb els Camps Elisis. Per tot això, ja al segle XVIII, en el nostre territori, es començà a identificar cementiri amb jardí.

Símbol de la metamorfosi de l'ànima

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

CEMENTIRI 2022

Identitat i memòria urbana

El Cementiri actual és el resultat de diverses actuacions i ampliacions fetes sobre el projectat el 1917 (inaugurat el 1932). S'ha anat adequant a la ciutat actual i ha canviat clarament de fesomia.

Algunes de les actuacions més importants han estat les següents:

- A partir del 1933 es va ampliar de manera continuada el nombre de nínxols a causa de la forta demanda derivada del creixement de la ciutat. Per exemple, entre el 1930 i el 1950 (auge del tèxtil) la població va créixer en més de 18.000 habitants i es van construir 3.600 nínxols nous, sobretot a la Zona Est.
- Les altres tipologies també van créixer, però més lentament.
- El 1962, la riuada també deixà constància al Cementiri amb una nova zona per al record de les víctimes.
- El creixement de la ciutat en la dècada de 1980 derivà en una actualització de l'espai fet per Joan Baca Pericot a la Zona Nord-Est. Nous mau-soleus, la tipologia “model terrassa” en els nous blocs de nínxols, etc.
- A principis dels noranta es va fer un nou pla d'ampliació, amb tipologies diverses: espai per a urnes, cendrerres, hipogeus, el Jardí del Repòs, més zona enjardinada, nous accessos, aparcaments...
- L'any 2000 es començaren el nou Tanatori i tots els edificis de serveis, que han anat ampliant-se de mica en mica. Els canvis són encara constants.

Sempre s'ha intentat respectar el concepte de cementiri jardí iniciat per Melcior Viñals i alhora adaptar-se als nous temps.

Actualment, el Cementiri de Terrassa és un referent i un model per a altres cementiris no només arquitectònicament sinó també en el cultural i patrimonial, el respecte pel medi ambient i la projecció com a zona de ciutadania.

Plànol actual, on es veu molt bé com aquest cementiri beu de la concepció original de Viñals, adequant-la.

El cementiri jardí es va transformant en un jardí cementiri.

Nova natura per a nous espais

Natura en constant metamorfosi

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**

EL JARDÍ CEMENTIRI

Cap a on va el concepte de cementiri?

Un cementiri, connotacions religioses a banda, és un espai de memòria col·lectiva i social; testimoni de tot el que ens defineix com a comunitat i, per definició, dinàmic, creat seguint els criteris del seu moment.

Actualment, cada vegada són més les persones que busquen una forma d'enterrament laica, amb nous ritus basats en la incineració (la tipologia més habitual ara), materials naturals i biodegradables, residus mínims, respecte envers el medi ambient... Això ens porta a una nova tipologia d'espai, com el **Cementiri Nou d'Igualada** (d'Enric Miralles i Carme Pinós, 1985-94, declarat bé cultural d'interès nacional el 2021), amb el mínim impacte sobre l'entorn mitjançant el traçat, els elements arquitectònics i els materials i colors utilitzats. Aconsegueix un paisatge particular molt funcional.

Cementiri Nou d'Igualada. 1985-94.

En paral·lel, la tendència és deixar de construir espais específics delimitats i ocupar espais naturals (bosc, jardins, parcs...) per afavorir aquest fort vincle amb la terra. N'és un exemple el **Cementiri del Bosc**, a Estocolm (Skogskyrkogården en suec, d'Erik Gunnar Asplund i Sigurd Lewerentz), declarat Patrimoni de la Humanitat l'any 1994, que s'adapta a l'estructura d'un bosc amb capelles escampades i crematoris perfectament integrats en l'entorn. Serveix com a model del que han de ser les noves formes d'enterrament.

Cementiri del Bosc, a Estocolm. 1994.

Cementiri del Bosc, a Estocolm. 1994.

Al nou **Cementiri Comarcal Roques Blanques**, al Papiol, a Collserola (Batlle i Roig Arquitectura), hi trobem zones com el Jardí de les Papalones, el Camí del Bosc o els Arbres Amics. La vegetació existent, en morir, reneix en forma de nova natura i promou la biodiversitat. Una metamorfosi constant.

Cementiri de Terrassa. 1932.

Fotografies: Teresa Llordés

**Funerària
de Terrassa**

**Museu
de Terrassa**